

5^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΡΕΤΗ

Πολιτικά

Εισαγωγικά

Η πολιτική θεωρία του Αριστοτέλη αποτελεί τη φυσική συνέχεια των ηθικών του θεωριών. Η σπουδή και η διδασκαλία, λοιπόν, τόσο της ηθικής όσο και της πολιτικής φιλοσοφίας υπήρξε για τον Αριστοτέλη κυριολεκτικά έργο ζωής. Έτσι είναι πολύ φυσικό, σχεδόν αυτονόητο, το γεγονός ότι τα *Πολιτικά* δεν ήταν το μοναδικό πολιτικού περιεχομένου έργο του Αριστοτέλη. Πριν από το μεγάλο αυτό έργο ο Αριστοτέλης είχε επιδοθεί σε μια τεραστίων διαστάσεων συλλεκτική δραστηριότητα, που απέδωσε σημαντικότερους καρπούς: *Νόμιμα βαρβαρικά* (= περιγραφή μη ελληνικών ηθών, εθίμων και θεσμών), *Δικαιώματα Ἑλληνίδων πόλεων* (= αποφάσεις για νομικά κατοχυρωμένες απαιτήσεις που είχαν εγείρει αμοιβαία, ιδίως για περιπτώσεις αμφισβητήσεων για τα σύνορα τους, διάφορες ελληνικές πόλεις - κράτη), *Πολιτικός* (= διάλογος με θέμα τη διδασκαλία του για το ορθό μέτρο), *Περί δικαιοσύνης* (= για τους τρόπους της αρχής, για τους διάφορους δηλαδή τύπους της εξουσιαστικής σχέσης), *Περί βασιλείας, Πολιτεῖαι* (= συλλογή 158 πολιτευμάτων πόλεων, δημοκρατικής, ολιγαρχικής, αριστοκρατικής και τυραννικής κατεύθυνσης).

Ο τίτλος *Πολιτικά* είναι, βέβαια, ο πληθυντικός αριθμός του ουδέτερου γένους του επιθέτου *πολιτικός*, -ή, -όν. Το επίθετο αυτό, παραγόμενο από το ουσιαστικό *πολίτης*, σήμαινε καθετί σχετικό με τον *πολίτη*, τη *συμπεριφορά* του και τη *λειτουργία* του. Στο αριστοτελικό όμως έργο που μας παραδόθηκε με τον τίτλο αυτό, ο λόγος δεν είναι μόνο για θέματα σχετικά με τον πολίτη. Ένα σημαντικό μέρος του έργου είναι λόγος *περί πόλεως*, κι ένα άλλο, σημαντικό επίσης, μέρος του είναι λόγος *περί πολιτειῶν* (= πολιτευμάτων).

Ε16 Διδακτική Ενότητα

Η πόλις

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Α1, 1 – 8, 1252 a1 – 7 και b27 – 32

Α. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **πόλις:** αντιπολίτευση, απολίτιστος, διαπολιτισμικός, κοινοπολιτεία, κωμόπολη, μεταπολίτευση, πόλη, πολιούχος, πολιτεία, πολιτειακός, πολιτευτής, πολίτης, πολιτικάντης, πολιτικολογία, πολιτικοποίηση, πολιτικός.
- **όρῶμεν < ὀράω -ῶ (θ. Forā- > ὀρᾶ-ω > ὀρῶ· θ. ὀπ- + σο + μαι > ὄψομαι· θ. Fιδ- > ἔ - Fιδ- ον > εἶδον με αποβολή του F και συναίρεση· ο παρατατικός προέκυψε από αύξηση η: ἤ- Forā-ον· με αποβολή του F και αντιμεταχώρηση των φωνηέντων > ἑώραον· με δάσυνση του ἔ από επίδραση του ενεστώτα και συναίρεση > ἑώρων· ο παρακείμενος σχηματίζεται από: Fe-Fόρα-κα· με δάσυνση του πρώτου F και αποβολή του δεύτερου > ἑ-όρα-κα· με έκταση > ἑώρακα· ο δεύτερος τύπος παρακειμένου: ὀπ- μαι με χρονική αύξηση και αφομοίωση του π σε μ > ὤμμαι): αδιόρατος, αντικατοπτρισμός, αόμματος, αόρατος, αυτόπτης, αυτοψία, διορατικός, εἶδος, εἰδύλλιο, εἶδωλο, ενόραση, ἐπόπτης, ἐποπτικός, θεόρατος, θυρωρός, ιδανικός, ιδέα, ιδεατός, ιδεολογία, ιδεολογικός, ιδεολόγος, κάτοπτρο, κάτοψη, μέτωπο, ὄμμα, ὀπή, ὀπτικός, ὄραμα, οραματιστής, ὄραση, ορατός, οφθαλμός, ὄψη, πανόραμα, παρόραμα, παρωπίδα, πρόσοψη, προσωπίδα, πρόσωπο, συνοπτικός, τηλεόραση, ὑποπτος, υποψία.**
- **κοινωνίαν < κοινωνὸς < κοινός:** επικοινωνία, κοινό (το), κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινοποίηση, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινότητα, κοινοτικός, κοινοτοπία, κοινόχρηστος, κοινωνικός, κοινωνικότητα, κοινωνιολογία, κοινωφελής, συγκοινωνία.
- **συνεστηκυῖαν < σύν + ἔστηκα < ἴσταμαι (θ. στη- και στά· ο ενεστώτας σχηματίστηκε από τον ενεστωτικό αναδιπλασιασμό σι-, το θέμα στη- και την κατάληξη -μι > σί-στη-μι το σ τρέπεται σε δασεία > ἴστημι):** ἀστατος, ασυστηματοποίητος, διάσταση, διάστημα, έκσταση, ἔνσταση, επαναστάτης, επιστασία, επιστάτης, επιστήθιος, επιστητός, ηλιοστάσιο, ιστίο, ιστός, κατάσταση, καταστατικό, μεταστατικός, μηχανοστάσιο, ορθοστασία, ορθοστατικός, παράσταση, παραστάτης, παραστατικός, παράστημα, προστασία, προστατευτικός, προστάτης, στάδιο, σταθεροποίηση, σταθερός, σταθερότητα, στάθμευση, στάθμη, σταθμός, στάση, στασίδι, στάσιμος, στασιμότητα, στατήρας, στατικός, σταυρός, σταύρωση, στήθος, στήλη, στηλιτεύω, στήσιμο, στητός, στύλος, συμπαράσταση, συμπαραστάτης, σύσταση, συστατικός, σύστημα, συστηματικός, υπόσταση.
- **δοκῶντος < δοκέω,-ῶ:** ἀδόκητος, ἀδοκῆτως, ἀδόκιμος, ἀδοξος, αισιοδοξία, αισιόδοξος, απαισιοδοξία, απαισιόδοξος, απροσδόκητος, δόγμα, δογματικός, δογματικότητα, δογματισμός, δοκάνη, δοκησίσοφος, δοκιμασία, δοκιμή, δοκίμιο, δοκιμογράφος, δόκιμος, δόξα, δοξασία, δοξολογία, ἔνδοξος, ἐπίδοξος, κενόδοξος, ματαιοδοξία, ματαιόδοξος, μισαλλοδοξία, μισαλλόδοξος, ορθόδοξος, παράδοξος, προσδοκία, προσδόκιμος, φιλοδοξία.
- **πράττουσι < πράττω (θ. πραγ- + πρόσφυμα j + κατάληξη -ω > πράττω / πράσσω· όλα τα λήγοντα σε - ἄττω ρήματα ἔχουν το ἄ βραχύχρονο· από τον κανόνα εξαιρείται το πράττω, καθώς ἔχει το ἄ μακρόχρονο):** ἀδιαπραγμάτευτος, ἀντίπραξη, ἀπράγμων, ἀπρακτος, ἀπραξία, ἀπραγματεύση, ἀπράραξη, εἰσπράκτορας, εἰσπραξη, ἐμπρακτος, ἐχθροπραξία, πρᾶγμα, πραγματεία, πρᾶγματι, πραγματικός, πραγματικότητα, πραγματισμός, πραγματογνώμων, πραγματοποίηση, πρακτικό, πρακτικός, πράκτορας, πράξη, πραξικόπημα.
- **δήλον < δηλόω,-ῶ:** ἀδηλος, ἀδήλωτος, δηλαδή, δήλωση, δηλωτικός, διαδήλωση, ἐκδηλος, ἐκδήλωση, ἐκδηλωτικός, κατάδηλος (= ολοφάνερος), πρόδηλος, συνυποδήλωση.
- **στοχάζονται < στόχος (θ. στοχαδ- + πρόσφυμα j + κατάληξη -ομαι > στοχάζομαι):** ἀστόχαστος, ἀστοχία, ἀστοχος, βαθυστόχαστος, ευστοχία, εὔστοχος, στοχασμός, στοχαστής, στοχαστικός, στόχαστρο, στόχευση, στοχοθεσία, στοχοποίηση, στόχος.
- **κυριωτάτου < κύριος:** ἀκυρος, ἀκύρωση, ἔγκυρος, ἐγκυρότητα, ἐπικύρωση, κυρία, κυριακάτικος, Κυριακή, κυριαρχία, κυρίαρχος, κυρίευση, κυριολεκτικός, κυριολεξία, κυριότητα, κύρος.
- **καλουμένη < καλέομαι,-οῦμαι:** ἀμετάκλητος, ἀνάκληση, ἀνακλητικός, ἀνακλητός, ἀπρόσκλητος, ἀυτόκλητος, ἐγκλημα, ἐγκληματίας, ἐγκληματικός, ἐκκληση, ἐκκλησία, ἐκκλησιαστικός, ἐπίκληση, κάλεσμα, κλήση, κλητήρας, μετακλητός, παράκληση, παρακλητικός, πρόκληση, προκλητικός, πρόσκληση, σύγκλητος.
- **τέλειος, -α, -ον < τέλος:** τελικός, ἀποτέλεσμα, τελείωση, συντέλεια, ἀποτελεσματικός, τελεολογικός, τελειότητα, ἐκτέλεση, ἐκτελεστικός.

- **ἀνταρκείας** < ἀντός + ἀρκέω,-ῶ < ἄρκος (θ. ἀρκέσ- + κατάληξη -ω· με αποβολή του σ > ἀρκέω· με συναίρεση > ἀρκῶ): αρκετός, αυτάρκεια, αυτάρκης, ολιγάρκεια, ολιγαρκής, ανεπάρκεια, ανεπαρκής, διάρκεια, διαρκής, επάρκεια, επαρκής.
- **ζῆν** < ζῆω,-ῶ: αναζωογόνηση, αναζωογονητικός, ευζωία, ζήση, ζωγραφία, ζωγραφική, ζωγραφιστός, ζωγράφος, ζωδιακός, ζώδιο, ζωή, ζωηράδα, ζωηρός, ζωηρότητα, ζωικός, ζωντανία, ζωντανός, ζώο, ζωογόνος, ζωοδότης, ζωολογία, ζωολογικός, ζωοποιός, ζωτικός, ζωτικότητα, ζωύφιο, ζωώδης, φιλόζωος.

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι κάθε μορφή κοινωνικής συνύπαρξης έχει συσταθεί για την επίτευξη αυτού που θεωρείται ότι είναι αγαθό. Εφόσον η πόλη - κράτος είναι μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης στοχεύει κι αυτή σε ένα αγαθό. Η πόλη - κράτος, όμως, είναι ανώτερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, εφόσον εμπεριέχει όλες τις άλλες μορφές κοινωνικής συνύπαρξης. Επομένως, και το αγαθό στο οποίο αποβλέπει είναι ανώτερο από όλα τα αγαθά.

Στη συνέχεια, τονίζει ότι η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα που προήλθε από τις πρώτες κοινωνικές οντότητες, δηλαδή από τη συνένωση χωριών· είναι δηλαδή εξέλιξη αυτών. Οι πρώτες αυτές κοινωνικές οντότητες υπάρχουν εκ φύσεως. Σκοπός της πόλης είναι να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων και συγκεκριμένα την καλή ζωή. Έτσι, η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια, που πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια.

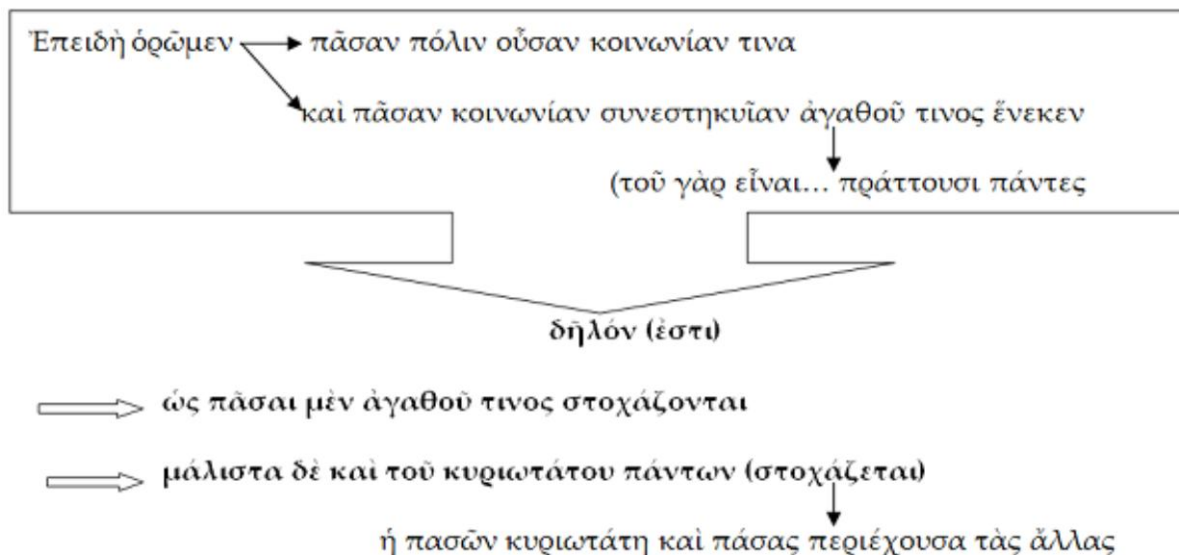
Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί δύο συλλογισμούς για ν' αποδείξει ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως. Πιο συγκεκριμένα:

- Οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, από τη συνένωση των οποίων προήλθε η πόλη, είναι κι αυτές εκ φύσεως.
- Η πόλη είναι τέλος, δηλαδή ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων και η φύση ενός πράγματος είναι η μορφή που αυτό έχει τη στιγμή της τελείωσης, της ολοκλήρωσης της εξελικτικής του πορείας. Αφού, λοιπόν, η φύση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων είναι η πόλη ως τελείωσή τους, αποδεικνύεται ότι και η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

Γ. ΑΛΥΣΙΑΩΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΠΑΛΛΗΛΕΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΝΑ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΤΕΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ

(«Ἐπειδὴ πᾶσαν ... πράττουσι πάντες»)

1. Για να διευκολύνουμε την κατανόηση της λογικής αλληλουχίας του αριστοτελικού λόγου, καλό είναι να αναπαραστήσουμε την πορεία σκέψης του φιλοσόφου:



- «Ἐπειδὴ ὁρῶμεν»: το ρήμα «ὁρῶμεν», σε α' πληθυντικό πρόσωπο μάλιστα, παραπέμπει σε κοινή εμπειρική παρατήρηση, όπως ταιριάζει άλλωστε σε εμπειρικό φιλόσοφο. Η χρήση του ρήματος «ὁρῶμεν» υποδηλώνει ότι ο φιλόσοφος στηρίζει τα λογικά του επιχειρήματα στην παρατήρηση της αντικειμενικής πραγματικότητας και στην εμπειρία. Το ίδιο είχε κάνει και στα *Ἠθικά Νικομάχεια* με τα παραδείγματα της πέτρας και της φωτιάς. Τα επιχειρήματα αυτά τα χρησιμοποιεί για την προώθηση της σκέψης του και για τη συναγωγή συμπερασμάτων. Συνδύαζε τα χαρακτηριστικά του θετικού επιστήμονα με τη θεωρητική φιλοσοφική σκέψη. Φαίνεται, δηλαδή, ότι ήταν εμπειρικός (θετικός) και όχι θεωρητικός φιλόσοφος.

- «**πάσαν πόλιν οὔσαν κοινωνίαν τινά**»: ο κοινός νους διαπιστώνει από την καθημερινή εμπειρία του ότι κάθε σύνολο οργανωμένο που διαθέτει αυτονομία, αυτάρκεια, ελευθερία και σύνταγμα (= *πάσαν πόλιν*) είναι οπωσδήποτε κάποια συγκεκριμένη μορφή συνύπαρξης (**1η προκειμένη**).
- «**καὶ πάσαν κοινωνίαν συνεστηκυῖαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν**»: επίσης διαπιστώνει ότι κάθε μορφή συμβιωτικής κοινότητας οφείλει την ύπαρξή της σε αυτό για χάρη του οποίου υπάρχει, καθώς, όπως βεβαιώνει στα *Ηθικά Νικομάχεια* ο φιλόσοφος, κάθε τέχνη και κάθε μεθοδική έρευνα, όπως και κάθε πράξη και κάθε έλλογη απόφαση, κατευθύνεται προς κάποιο αγαθό (**2η προκειμένη**).
- «**(τοῦ γὰρ εἶναι... πράττουσι πάντες)**»: με την παρενθετική αιτιολογική πρόταση ο Αριστοτέλης διευκρινίζει τη δεύτερη προκειμένη ότι κάθε πράξη του ανθρώπου είναι εξ ορισμού σκόπιμη. Επίσης, η διατύπωση της φράσης δείχνει ότι δεν πρέπει να δώσουμε στη λέξη «*αγαθόν*» στενά ηθικό περιεχόμενο, με την έννοια ότι σκοπός κάθε πράξης είναι το ένα, καθολικό και αιώνιο αγαθό. Όμως κάθε πράξη αποβλέπει σε κάποιο αγαθό, φαινομενικό ή πραγματικό, καθώς οποιαδήποτε πράξη γίνεται για κάποιο σκοπό / αγαθό, που επιδιώκουμε να προέλθει από τη μεταβολή που προκαλεί η πράξη μας. Για παράδειγμα και οι κακοποιοί συνιστούν συμμορία με σκοπό κάποιο αγαθό γ' αυτούς, π.χ. τον προσωπικό τους πλουτισμό. Αυτό που κατηγορηματικά λέει ο φιλόσοφος είναι ότι δεν υπάρχει κοινωνική συμβίωση χωρίς κοινή επιδίωξη.

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ – ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ («**δήλον ὡς ... καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτική**»)

1. Για να διευκολύνουμε την κατανόηση της συλλογιστικής πορείας του Αριστοτέλη, μπορούμε να αποδώσουμε την πορεία σκέψης του φιλοσόφου ως εξής:

- «**δήλον (ἔστι)**»: αρχή συμπεράσματος.
- «**ὡς πάσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται**»: γίνεται φανερό από τις προηγούμενες προκειμένες ότι κάθε επιμέρους ομαδοποίηση έχει ως σκοπό κάποιο συγκεκριμένο για την ίδια αγαθό, την πραγμάτωση δηλαδή εκείνης της επιδίωξης που κρίνει ως αγαθό για αυτή. Με αυτό το σκεπτικό τα κοινωνικά υποσύνολα οφείλουν την ύπαρξή τους και τη συνοχή τους στο «*ειδικό αγαθό*» που επιδιώκουν.
- «**μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων (στοχάζεται)**»: το δεύτερο μέρος του συμπεράσματος ότι στο πιο σπουδαίο αγαθό αποβλέπει η πιο σπουδαία συμβιωτική κοινότητα, συνάγεται, αφού ο Αριστοτέλης προσθέσει τρίτη προκειμένη στον συλλογισμό του «*ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας*».
- «**ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας**»: με την τρίτη προκειμένη διατυπώνεται μια αναλογία ανάμεσα στη σειρά ιεράρχησης των συμβιωτικών κοινωνιών και στην ιεραρχημένη σειρά «*αγαθῶν*» που αυτές επιδιώκουν, από όπου η κορυφαία μορφή συμβιωτικής κοινωνίας, η ανώτερη από όλες τις άλλες, επιδιώκει το κορυφαίο αγαθό, το ανώτερο από όλα τα άλλα. Η πόλη όμως δεν έχει απλώς «*την ανώτερη θέση από όλες*», αλλά εμπεριέχει και όλες τις άλλες μορφές συμβίωσης. Αυτό σημαίνει ότι η πόλη είναι η «*πιο μεγάλη συμβιωτική κοινότητα από όλες*», είναι ανώτερη σε ποιότητα και περιεκτικότερη σε έκταση και της αναλογεί και το κυριότατο αγαθό ως τελικός σκοπός της. Στα *Ηθικά Νικομάχεια* ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για διάφορες κοινωνίες, που η καθεμιά τους έχει ένα επιμέρους συμφέρον. Αυτοί π.χ. που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων, και κάτι ανάλογο συμβαίνει σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε έναν δήμο. Αυτές τις κοινωνίες ο Αριστοτέλης τις θεωρεί μόρια της πολιτικής κοινωνίας και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτήν θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δεν στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, αλλά σε αυτό που αφορά *ἅπαντα τὸν βίον*.

2. Ο ορισμός της έννοιας «πόλις»: στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα ο Αριστοτέλης επιχειρεί να δώσει τον πρώτο ορισμό της έννοιας «πόλις» στα *Πολιτικά*:

- α. Οριστέα έννοια: πόλις ἡ πολιτική κοινωνία:** η «πόλις», λοιπόν, είναι μια μορφή ανώτερης κοινωνικής συνύπαρξης («*ἡ πασῶν κυριωτάτη*»), που εμπεριέχει όλες τις άλλες («*πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας*»), και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («*τοῦ κυριωτάτου πάντων*»). Είναι δε «*ἡ κοινωνία ἡ πολιτική*». Στον ορισμό αυτό μπορούμε να διακρίνουμε το προσεχές γένος (*genus proximum*) της έννοιας «πόλις» και την ειδοποιό διαφορά της (*specifica differentia*). Συγκεκριμένα, το προσεχές της γένος, δηλαδή η ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται η έννοια, είναι ο όρος «*κοινωνία*» («*κοινωνίαν τινά οὔσαν*»), ενώ η ειδοποιός διαφορά της, δηλαδή το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που διαφοροποιεί την έννοια του γένους από τις όμοιές της έννοιες, ώστε να προκύψει η οριστέα, είναι το αγαθό στο οποίο αποβλέπει. Ειδικότερα, το αγαθό στο οποίο αποβλέπει, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών, είναι το ανώτερο από όλα τα αγαθά των άλλων κοινωνιών και μ' αυτό η «πόλις» επιδιώκει το συμφέρον του συνόλου των πολιτών. Αντίθετα, οι άλλες μορφές κοινωνίας επιδιώκουν επιμέρους αγαθά για το συμφέρον των μελών τους. Ο Αριστοτέλης

επισφραγίζει τον ορισμό της έννοιας «πόλις» με τον χαρακτηρισμό πολιτική κοινωνία, δηλαδή την οργανωμένη πολιτειακά κοινωνία η οποία έχει αυτάρκεια, αυτονομία, ελευθερία, θεσμούς και πολίτευμα. Αφορά, λοιπόν, η πόλη τη γνωστή για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο πόλη - κράτος, όπως επικράτησε να αποδίδεται σήμερα ο όρος.

- β. **Προσεχές γένος: «κοινωνία»**: ο όρος «κοινωνία» προέρχεται από τη λέξη «κοινωνός» και είναι ομόρριζος με το ρήμα «κοινωνῶ» που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει μοιράζομαι ή κάνω κάτι μαζί με άλλους. Έτσι, με τον όρο αυτό νοείται μια ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται αποβλέποντας – η καθεμιά ξεχωριστά – στην επίτευξη ενός κοινού για τα μέλη της σκοπού, ενός επιμέρους συμφέροντος («ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν»). Αυτοί, για παράδειγμα, που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων, και κάτι ανάλογο συμβαίνει σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε ένα δήμο. Οι επιμέρους αυτές κοινωνίες αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, μόρια της πολιτικής κοινωνίας, εμπεριέχονται δηλαδή σε αυτή («ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτή θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δεν στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, ή στο συμφέρον μιας ομάδας ανθρώπων, αλλά σ' ένα ανώτερο αγαθό («κυριωτάτου πάντων»), δηλαδή στην ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών, που αφορά «ἅπαντα τὸν βίον». Ο Αριστοτέλης στα *Ηθικά Νικομάχεια* είχε χαρακτηρίσει το υπέρτατο αυτό αγαθό με την έκφραση «τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν».
- γ. **Η ειδοποιός διαφορά: το ανώτερο αγαθό στο οποίο στοχεύει η «πόλις» είναι η ευδαιμονία**: η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στις άλλες μορφές συμβίωσης και στην πόλη είναι ποιοτική («κυριωτάτη»), ποσοτική («περιέχουσα») και ανώτερου σκοπού, καθώς ο υπέρτατος σκοπός της πόλης υπερβαίνει τους επιμέρους σκοπούς των μορίων (= υποσυνόλων) της πολιτικής κοινωνίας. Με τη φράση «κυριωτάτου πάντων» ο Αριστοτέλης εννοεί το υπέρτατο αγαθό στο οποίο αποβλέπει η «πόλις», δηλαδή την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εφόσον η πόλη είναι η «κυριωτάτη» όλων των κοινωνιών, και το αγαθό στο οποίο στοχεύει είναι το «κυριωτάτου» όλων των άλλων αγαθών. Αρχικά, λοιπόν, η λέξη «εὐδαιμονία» (< εὖ + δαίμων) σήμαινε την εὖνοια του θεού, κάτι που δίνεται δηλαδή στον άνθρωπο από τον θεό. Αργότερα, για το περιεχόμενο της ίδιας λέξης μίλησε ο Ηράκλειτος και ο Δημόκριτος. Σύμφωνα με αυτούς, η κατάκτηση της ευδαιμονίας εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο και τις ενέργειές του. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία δεν είναι κατάσταση, αλλά διαρκής ενέργεια της ψυχής με τους κανόνες της τέλει αρετής. Μελετώντας, λοιπόν, όλες τις παραπάνω απόψεις παρατηρούμε ότι ο όρος «εὐδαιμονία» αφορά τον ηθικό βίο του ανθρώπου. Για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος αυτός έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προσορισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στο πλαίσιο της πόλης συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Η άποψη αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στο έβδομο βιβλίο των *Πολιτικών* του, όπου αναφέρει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συναρτάται με την ευδαιμονία της πόλης. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας.

3. Η τελεολογική θεώρηση της έννοιας «πόλις»: στο κείμενο της διδακτικής ενότητας εντοπίζονται ορισμένες φράσεις που αποδεικνύουν ότι ο Αριστοτέλης εξετάζει τελεολογικά την έννοια «πόλις» καθώς και τις άλλες μορφές κοινωνικής συνύπαρξης. Εξετάζει δηλαδή τα παραπάνω σε σχέση με τον σκοπό για τον οποίο υπάρχουν και τον οποίο προσπαθούν να επιτύχουν. Σύμφωνα με την τελεολογική αντίληψη του φιλόσοφου καθετί έχει δημιουργηθεί για να επιτελέσει έναν συγκεκριμένο σκοπό («τέλος») και να φτάσει στην τελείωση, την ολοκλήρωσή του. Έτσι και η πολιτική κοινωνία, όπως και κάθε κοινωνική ομάδα, συστάθηκε και υπάρχει για να επιτύχει έναν σκοπό. Ο σκοπός μάλιστα της πολιτικής κοινωνίας είναι ο ανώτερος, η ευδαιμονία όλων των πολιτών της. Συνδέει στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης τον άνθρωπο - πολίτη («πάντες») με την πόλη, δηλαδή την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού όλων των ανθρώπων με την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού της πόλης. Συγκεκριμένα, στην πρώτη παράγραφο της διδακτικής ενότητας το «τελικό αίτιο» υποδηλώνεται με τις εξής φράσεις:

- «πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν ... καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν» και «πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται», δηλαδή όλες οι κοινωνίες έχουν συσταθεί για την επίτευξη ενός σκοπού, του αγαθού.
- «τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες», δηλαδή όλοι κάνουν τα πάντα για έναν σκοπό, το αγαθό.

- «μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη», δηλαδή η «πόλις» που είναι ανώτερη μορφή κοινωνίας στοχεύει στο ανώτερο αγαθό, δηλαδή την ευδαιμονία.

4. Ο συλλογισμός του Αριστοτέλη που αποδεικνύει ότι η πόλη είναι η τελειότερη μορφή κοινωνίας και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά: σε αντίθεση με τα *Ηθικά Νικομάχεια*, όπου ο Αριστοτέλης χρησιμοποιούσε γενικά επαγωγικούς συλλογισμούς, παρατηρούμε ότι σ' αυτή τη διδακτική ενότητα κάνει χρήση **παραγωγικών συλλογισμών**. Ξεκινάει, δηλαδή, με μια γενική πρόταση κι έπειτα προχωρεί στην εξέταση των επιμέρους περιπτώσεων. Έτσι, με την έκφραση «*πᾶσαν πόλιν*» ξεκινά από τα γενικά και θέτει σε οντολογική προτεραιότητα το σύνολο, δηλαδή την πόλη, έναντι του ατόμου. Κατά βάθος πίστευε ότι είναι «*κατὰ φύσιν*» να αναφερόμαστε πρώτα στα κοινά, στα γενικά θέματα, και ύστερα να περνάμε στα ειδικά, στα επιμέρους ζητήματα («*τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια*»). Επιπλέον, η χρήση του ρήματος «*ὀρώμεν*» υποδηλώνει ότι ο φιλόσοφος στηρίζει τα λογικά του επιχειρήματα στην παρατήρηση της αντικειμενικής πραγματικότητας και στην εμπειρία. Το ίδιο είχε κάνει και στα *Ηθικά Νικομάχεια* με τα παραδείγματα της πέτρας και της φωτιάς. Τα επιχειρήματα αυτά τα χρησιμοποιεί για την προώθηση της σκέψης του και για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Συνδύαζε τα χαρακτηριστικά του θετικού επιστήμονα με τη θεωρητική φιλοσοφική σκέψη. Αποδεικνύεται, δηλαδή, ότι ήταν εμπειρικός (θετικός) και όχι θεωρητικός φιλόσοφος. Ας δούμε όμως αναλυτικά την πορεία της σκέψης του:

α. Αρχικά, χρησιμοποιεί **παραγωγικό συλλογισμό**, για να αποδείξει ότι η «πόλις» είναι μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης που αποβλέπει σε ένα αγαθό. Ο συλλογισμός του έχει ως εξής:

1η προκείμενη: κάθε κοινωνία - μορφή κοινωνικής συνύπαρξης αποβλέπει σε ένα αγαθό («*πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν*»).

2η προκείμενη: η πόλη - κράτος είναι μια κοινωνία - μορφή κοινωνικής συνύπαρξης («*πᾶσαν πόλιν ὀρώμεν κοινωνίαν τινὰ οὔσαν*»).

Συμπέρασμα: όλες οι κοινωνίες αποβλέπουν σε κάποιο αγαθό – και – η κυριότερη από όλες τις κοινωνίες αποβλέπει στο κυριότατο από όλα τα αγαθά «*πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται*» και «*τοῦ κυριωτάτου πάντων*».

β. Το δεύτερο μέρος του συμπεράσματος ότι η πόλη - κράτος είναι ανώτερη μορφή κοινωνίας που αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά συνάγεται από έναν δεύτερο παραγωγικό συλλογισμό που υπονοείται. Ο συλλογισμός αυτός του έχει ως εξής:

1η προκείμενη: κάθε κοινωνία - μορφή κοινωνικής συνύπαρξης αποβλέπει σε ένα αγαθό («*πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν*»).

2η προκείμενη: η πόλη - κράτος είναι ανώτερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, γιατί εμπεριέχει όλες τις άλλες μορφές κοινωνίας («*ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας*»).

Συμπέρασμα: η πόλη - κράτος αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («*τοῦ κυριωτάτου πάντων*»).

Ε. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ Ο ΣΤΟΧΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΝΤΟΤΗΤΩΝ (ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ, ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ) («*Ἡ δ' ἐκ πλείονων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις*»)

Σύμφωνα με τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, υπάρχουν τρία είδη κοινωνικών οντοτήτων ή διαφορετικά, ομάδων συνύπαρξης των ανθρώπων: η οικογένεια («*ὁ οἶκος, ἢ οἰκία*»), το χωριό («*ἡ κώμη*») και η πόλη - κράτος («*ἡ πόλις*»). Οι κοινωνικές αυτές οντότητες δημιουργήθηκαν «*φύσει*», καθώς ο άνθρωπος είναι προορισμένος από τη φύση να μην μπορεί να υπάρξει μόνος του.

Πρώτη μορφή κοινωνικής συμβίωσης αποτελούσε η **οικογένεια** («*ὁ οἶκος, ἢ οἰκία*»), η οποία ήταν το αποτέλεσμα της φυσικής αναγκαιότητας, του φυσικού «*συνδυασμοῦ*» του ἄρρενος και του θήλεος. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των καθημερινών βιοτικών αναγκών του ανθρώπου (ένστικτο αυτοσυντήρησης) και η διαίωσιση του είδους (ένστικτο αναπαραγωγής).

Δεύτερη στη σειρά ερχόταν **το χωριό** («*ἡ κώμη*»), η κοινωνία που σχηματίστηκε με φυσική εξέλιξη από «*πλείονας οἰκίας*», από πολλές δηλαδή οικογένειες. Αποτελεί την ανάπτυξη της οικογένειας και όχι κάτι διαφορετικό από αυτή. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση αναγκών ανώτερων από τις καθημερινές. Τέτοιες ήταν η ανάγκη για την προστασία από κινδύνους ή επιθέσεις, αλλά και οι υψηλότερες, πνευματικότερες ανάγκες του, όπως για παράδειγμα η ανάγκη για λατρεία του θείου ή για απόδοση δικαιοσύνης.

Η τρίτη μορφή κοινωνικής συμβίωσης ήταν η **πόλη** («*ἡ πόλις*»), η οποία αποτελούσε υψηλότερο και ανώτερο τύπο κοινωνίας, γιατί σχηματίστηκε από τη συνένωση περισσότερων χωριών, συνεπώς και οικογενειών. Ήταν δηλαδή φυσική εξέλιξη και ανάπτυξη αυτών των πρώτων μορφών κοινωνίας, το «*τέλος*» αυτών, η ολοκληρωμένη, τέλεια κοινωνία, η οποία ικανοποιούσε τις ηθικές ανάγκες του ανθρώπου. Σκοπός της

ήταν όχι μόνο το «ζῆν», η επιβίωση, που και η «κώμη» επεδίωκε και εξασφάλιζε, αλλά το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ευδαιμονία, και το υπέρτατο αγαθό της αυτάρκειας.

Χρονική προτεραιότητα στον σχηματισμό αυτών των κοινωνιών έχει η οικογένεια και στη μακροαίωνα εξέλιξή τους η πόλη έρχεται τελευταία χρονικά, αλλά αξιολογικά έχει προτεραιότητα απέναντι στις άλλες.

ΣΤ. Ο ΟΡΟΣ «αυτάρκεια»

Η λέξη «αυτάρκεια» παράγεται από το επίθετο «αὐτάρκης», το οποίο είναι σύνθετο από την αντωνυμία «αὐτός» και το ρήμα «ἀρκέω,-ῶ». Η ετυμολογία της, λοιπόν, δηλώνει αυτόν που αρκείται σε όσα έχει ο ίδιος, αυτόν που ζει άνετα από τη δική του μόνο περιουσία, επομένως αυτόν που έχει οικονομική ανεξαρτησία.

Στα «*Ηθικά Νικομάχεια*» ο Αριστοτέλης είπε ότι χρησιμοποιούμε αυτή τη λέξη όταν θέλουμε να δηλώσουμε πως κάτι είναι και μοναχό του τέλειο αγαθό, ότι και μόνο του κάνει τη ζωή άξια να τη ζήσει κανείς, έχοντας το αίσθημα ότι δεν έχει ανάγκη από τίποτε άλλο.

Στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα η λέξη «αυτάρκεια» αποδίδεται στην πόλη. Η πόλη, λοιπόν, χαρακτηρίζεται τέλεια, γιατί τίποτε άλλο δεν χρειάζεται πέρα από αυτή ο πολίτης, αφού η πόλη είναι αυτάρκης, μπορεί δηλαδή και μόνη της να του χαρίσει το πιο μεγάλο αγαθό, που είναι το «εὖ ζῆν», η ευδαιμονία, η καλή ζωή. Είναι η απαραίτητη προϋπόθεση, η αναγκαία συνθήκη για την ικανοποίηση των πνευματικών και ηθικών αναγκών του ανθρώπου και ως εκ τούτου για την ενάρετη ζωή των μελών της πόλης. Στην «αυτάρκεια» εντοπίζεται και η αξιολογική, ποιοτική υπεροχή της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Η αυτάρκεια, λοιπόν, της πόλης και η ευδαιμονία της είναι δύο έννοιες απόλυτα ταυτόσημες. Μια πόλη, λοιπόν, είναι αυτάρκης:

- αν η γεωγραφική της θέση της εξασφαλίζει άφθονα τα υλικά αγαθά και τη βοήθιά στην εμπορική της ανάπτυξη.
- αν έχει τις απαραίτητες αμυντικές δυνατότητες.
- αν διαθέτει σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής της δικαιοσύνης.
- αν είναι ανεξάρτητη ή δεν χρειάζεται εξωτερική βοήθεια, για να καλύψει τις υλικές, ηθικές, πνευματικές και κοινωνικές της ανάγκες.

Z. ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ «πόλις»

Στην πρώτη παράγραφο της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας ο Αριστοτέλης μας έδωσε τον ορισμό της έννοιας «πόλις» κάνοντας αναφορά στα εξής γνωρίσματά της:

- κάθε πόλη είναι ένα είδος κοινωνικής συνύπαρξης («*πᾶσαν πόλιν οὖσαν κοινωνίαν τινα*»).
- είναι ανώτερη από όλες τις κοινωνίες και εμπεριέχει όλες τις άλλες («*ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ περιέχουσα πάσας τὰς ἄλλας*»).
- επιδιώκει το ανώτερο από όλα τα αγαθά («*μάλιστα τοῦ κυριωτάτου πάντων*»).

Στη δεύτερη παράγραφο της διδακτικής ενότητας θα μας δώσει ακόμα μερικά γνωρίσματα της πόλης, που συμπληρώνουν τον ορισμό της:

- η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια («*τέλειος πόλις*»).
- πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια («*ἤδη πάσης ἔχουσα πέρασ τῆς αὐταρκείας*»).
- συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή εκ φύσεως («*γινόμενη μὲν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν*»).

Έτσι, λοιπόν, ένας πιο ολοκληρωμένος ορισμός της θα περιελάμβανε τα ακόλουθα: η πόλη είναι μια τέλεια μορφή κοινωνικής οντότητας, που υπάρχει εκ φύσεως και προήλθε από τη συνένωση άλλων κοινωνικών οντοτήτων, τις οποίες εμπεριέχει. Είναι ανώτερη από όλες τις άλλες, γιατί είναι το τέλος τους, η εξέλιξη, η ολοκλήρωσή τους. Αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά, αφού συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή τους πετυχαίνοντας την ύψιστη αυτάρκεια, που είναι κάτι το άριστο.

H. ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΠΟΥ ΕΚΦΡΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΤΕΛΕΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Ήδη στα *Ηθικά Νικομάχεια*, αλλά και στην πρώτη παράγραφο της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας μιλήσαμε για την **τελεολογική αντίληψη**, με βάση την οποία συγκροτείται η σκέψη του Αριστοτέλη. Σύμφωνα με αυτή κάθε ον είναι προορισμένο από τη φύση να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο στόχο («τέλος»). Ο άνθρωπος, για παράδειγμα, είναι προορισμένος από τη φύση να ζει σε πόλεις. Η ολοκλήρωση των κοινωνικών οντοτήτων είναι η πόλη «*αφού αυτή είναι και το τέλος εκείνων*». Αλλά και η ολοκλήρωση, το τέλος του ανθρώπου, είναι η πολιτική του ταυτότητα. **Τέλος**, λοιπόν, είναι ο στόχος, η στιγμή της ακμής, της τελείωσης, της ολοκλήρωσης. Η πορεία προς την κατάκτηση αυτού του στόχου ονομάζεται **εντελέχεια**. Ο στόχος, λοιπόν, της πόλης είναι να διασφαλίσει τη ζωή και συγκεκριμένα την καλή ζωή («*συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, υπάρχει για να*

εξασφαλίζει την καλή ζωή εκ φύσεως»). Άλλοι όροι που σχετίζονται με την τελεολογική αντίληψη και εντοπίζονται στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα είναι:

- **Φύση:** είναι η μορφή που παίρνει κάθε ον όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία και φτάσει στη στιγμή της τελείωσης («*φύση ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει τη στιγμή της τελείωσης, της ολοκλήρωσής του*»).
- **Τέλειος:** η ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου, το τέλος της εξέλιξης, η οποία όμως δεν οδηγεί σε μια τελική φθορά, αλλά σε μια τελική ολοκλήρωση. Για παράδειγμα, η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια, γιατί αποτελεί εξέλιξη και ολοκλήρωση της οικογένειας και του χωριού.
- **Εκ φύσεως:** ό,τι προέρχεται από φυσική αναγκαιότητα, όπως η οικογένεια. Η οικογένεια δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα, γιατί έπρεπε να καλύψει καθημερινές βιοτικές ανάγκες και να διαγωνίσει το ανθρώπινο είδος. Εφόσον η κώμη αποτελεί εξέλιξη της οικογένειας και η πόλη τελειώσή τους, τότε και οι δύο προκύπτουν από φυσική αναγκαιότητα.
- **Αυτάρκεια:** χαρακτηρίζει κάτι που είναι και μόνο του τέλει αγαθό, το οποίο μόνο του κάνει τη ζωή άξια να τη ζει κανείς έχοντας το αίσθημα της πληρότητας και της ανεξαρτησίας («*η πόλη πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια*»). Είναι ο ύψιστος σκοπός τον οποίο υπηρετεί η πόλη.

Θ. ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΟΥΝ ΟΤΙ Η ΠΟΛΗ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΚ ΦΥΣΕΩΣ

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί δύο συλλογισμούς, στην προσπάθειά του να αποδείξει ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως:

Πρώτος συλλογισμός

1η προκειμένη: οι πρώτες κοινωνικές οντότητες (η οικογένεια και το χωριό) υπάρχουν εκ φύσεως.

2η προκειμένη: η πόλη είναι εξέλιξη, ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων.

Συμπέρασμα: άρα, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

Δεύτερος συλλογισμός

1η προκειμένη: η φύση ενός πράγματος είναι η ολοκλήρωσή του.

2η προκειμένη: η πόλη είναι ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων.

Συμπέρασμα: άρα, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

I. ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ, ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ, ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΡΟΥΣΣΩ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Για να ολοκληρώσουμε την ανάλυση της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας και να έχουμε μια συνολική αντίληψη των θέσεων που διατυπώθηκαν κατά καιρούς σχετικά με τη γένεση και τον σκοπό της πολιτικής κοινότητας, κρίνεται καλό να συγκρίνουμε τις θέσεις του Πρωταγόρα, του Αριστοτέλη και του Ρουσσώ πάνω σ' αυτό το ζήτημα:

- α. Πρωταγόρας:** σύμφωνα με την άποψη του Πρωταγόρα η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε «*νόμω*», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών και η διασφάλιση της ζωής τους.
- β. Πλάτωνας:** Ο Πλάτωνας υποστήριζε ότι οι πόλεις δημιουργήθηκαν, επειδή οι άνθρωποι δεν είχαν αυτάρκεια και ένιωθαν την ανάγκη να βοηθούν ο ένας τον άλλον.
- γ. Αριστοτέλης:** ο Αριστοτέλης διαφοροποιείται από τον Πρωταγόρα και θεωρεί ότι η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα («*φύσει*»), ήταν έμφυτη δηλαδή στον άνθρωπο η ανάγκη να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «*φύσει ζῶν πολιτικόν*»). Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν απλώς η ικανοποίηση βιολογικών αναγκών και η επιβίωση, αλλά ένας ανώτερος στόχος, το «*εὖ ζῆν*», δηλαδή η ηθική τελείωση, η ευδαιμονία των πολιτών, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αυτάρκειας.
- δ. Ρουσσώ:** τέλος, ο Ρουσσώ στο έργο του «*Κοινωνικό Συμβόλαιο*» διατυπώνει την άποψη ότι η πολιτική κοινωνία δημιουργήθηκε έπειτα από συμφωνία μεταξύ αρχόντων και αρχομένων. Άρα, η πολιτική κοινωνία δεν δημιουργήθηκε «*φύσει*», αλλά «*θέσει*» ή «*νόμω*». Σκοπός της πολιτικής κοινωνίας είναι, κατά τη γνώμη του, η ισότητα των πολιτών και η ελευθερία τους. Μάλιστα, επειδή η πολιτική κοινότητα εκφράζει τη βούληση του συνόλου των πολιτών προηγείται απέναντι στη θέληση του κάθε πολίτη χωριστά.

Ε17 Διδακτική Ενότητα

Ο άνθρωπος ζῶν πολιτικόν ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Α1, 10 – 11, 1253 a7 – 18

Α. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **πολιτικόν** < πόλις: αντιπολίτευση, απολίτιστος, διαπολιτισμικός, κοινοπολιτεία, κωμόπολη, πολιούχος, μεταπολίτευση, πολιτεία, πολιτειακός, πολιτευτής, πολιτικάντης, πολιτικολογία, πολιτικοποίηση, πόλη, πολίτης, πολιτικός.
- **φαμέν** < φημί (θ. φη-, φᾶ-, φᾷ- και με ετεροίωση > φω-): αντίφαση, αντιφατικός, απόφαση, αποφατικός, άφατος, διαφήμιση, διαφημιστικός, δυσφήμιση, δυσφημιστικός, έμφαση, εμφατικός, επίφαση, κατάφαση, καταφατικός, πρόσφατος, πρόφαση, προφητεία, προφήτης, φάση, φήμη, φημολογία.
- **ὑπάρχει** < ὑπό + ἄρχω: αναρχία, αναρχικός, ανυπαρξία, αρχαϊκός, αρχαίος, αρχαιότητα, αρχάριος, αρχέγονος, αρχείο, αρχέτυπος, αρχή, αρχηγείο, αρχηγία, αρχηγός, αρχίατρος, αρχικός, αρχιμάγειρας, αρχιτέκτονας, αρχομανής, αρχομανία, αρχονταρίκι, άρχοντας, αρχοντικός, γυμνασιάρχης, δασαρχείο, δασάρχης, δυαρχία, εναρκτήριος, έναρξη, επαρχία, έπαρχος, εργοστασιάρχης, ληξίαρχος, λήσταρχος, λυκειαρχής, μεραρχία, μοίραρχος, νομάρχης, πατριαρχείο, πατριάρχης, πειθαρχία, πλοίαρχος, σταθμάρχης, στρατάρχης, ταξιαρχία, υπαρκτός, υπαρχη, υπαρχηγός, φεουδαρχία, φεουδαρχικός.
- **ἔλλυθε** < ἔρχομαι / εἶμι: ερχομός, έλευση, προσέλευση, διέλευση, ελευθερία, ανεξίτηλος, ισθμός, εισιτήριο, εξιτήριο, προσηλυτισμός, προσιτός, συνέλευση, ελεύθερος, Ελευθέριος, απελευθερωτικός, ελευθερωτής, ελευθερόστομος.
- **σημαίνειν** < σημαίνω (θ. σημαν-ι-): σημασία, σημαντικός, ασήμαντος, σημασιολογία, σημειολογία, σήμα, σημείο, διασημότητα, επισήμανση.

Β. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Αριστοτέλης παρουσιάζει ένα επιχειρήμα, για να αποδείξει ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶν πολιτικόν». Σύμφωνα με αυτό, η φύση, εφοδίασε τα ζῶα με απλή φωνή, ώστε όσα αντιλαμβάνονται με τις αισθήσεις, το ευχάριστο και το δυσάρεστο, να τα μεταδίδουν το ένα στο άλλο. Αντιθέτως εφοδίασε τον άνθρωπο με τον λόγο (έναρθρο και ενδιάθετο), που ξεπερνά τα όρια του αισθητού, ώστε να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές σύνθετες ηθικές έννοιες («καλό – κακό», «ωφέλιμο – βλαβερό», «δίκαιο – άδικο»), οι οποίες οδηγούν στη συγκρότηση κοινωνιών.

Γ. Ο ΛΟΓΟΣ ΩΣ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

(«Διότι δὲ πολιτικόν ὁ ἄνθρωπος ζῶν ... καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν»)

Ο Αριστοτέλης διακρίνει δύο ειδών κοινωνίες: την κοινωνία των ζῶων και την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων. Καθεμία από αυτές είναι εφοδιασμένη από τη φύση, η οποία δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και αιτία (τελεολογική αντίληψη), με τα εργαλεία εκείνα που της είναι απαραίτητα για να φτάσει στον τελικό της στόχο και προορισμό.

Έτσι λοιπόν η φύση εφοδίασε τα ζῶα με τον λόγο, με τη μορφή της φωνής, των άναρθρων κραυγών. Μ' αυτές τα ζῶα μπορούν απλώς μέσω των αισθήσεων να αντιλαμβάνονται και να μεταδίδουν το ένα στο άλλο το συναίσθημα του ευχάριστου και του δυσάρεστου, γιατί μόνο αυτό τους είναι απαραίτητο για να επιβιώνουν και να εκπληρώνουν το σκοπό της ύπαρξής τους.

Από την άλλη, η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με τον λόγο, με τη μορφή τόσο του έναρθρου λόγου όσο και της λογικής σκέψης, επειδή τον προόριζε να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία. Πρόκειται για μια σύνθετη και ανώτερη ικανότητα που ξεπερνά τα όρια του αισθητού κόσμου, και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζῶα. Τον βοηθά όχι μόνο να εκφράζει τα συναίσθημά του, αλλά και να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές σύνθετες αφηρημένες έννοιες και αξίες, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο. Χάρη σ' αυτές ο άνθρωπος δεν καταφέρνει μόνο να επιβιώσει, αλλά και να επιτύχει ανώτερους στόχους, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες (οικογένεια και πόλη) και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους κ.τ.λ). Οι έννοιες αυτές, που μας θυμίζουν την «αἰδῶ» και τη «δίκη» του Πρωταγόρα («ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»), αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορεί ο άνθρωπος να συμβιώνει αρμονικά με άλλους ανθρώπους και να διατηρεί την ισορροπία στις μεταξύ τους σχέσεις.

Βέβαια, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την ιδιότητα του «πολιτικού» και σε κάποια αγελαία ζώα, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα, χωρίς όμως να διαθέτουν έναρθο λόγο και λογική σκέψη, όπως ο άνθρωπος. Έτσι, στο έργο του «Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι» (488 a 7) μνημονεύει ως «πολιτικά» ζώα, εκτός από τον άνθρωπο, τη μέλισσα, τη σφήκα, το μυρμήγκι και τον γερανό. Στην περίπτωση αυτών των ζώων, το επίθετο «πολιτικός» χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια απλούστερη διαδικασία συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες, ενώ όταν αναφέρεται στον άνθρωπο, το σημασιολογικό περιεχόμενο του επιθέτου «πολιτικός» διευρύνεται και δηλώνει πιο πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες. Αυτό εκφράζεται κι από το ποσοτικό επίρρημα συγκριτικού βαθμού «περισσότερο», στην πρώτη πρόταση της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας, όπου γίνεται η σύγκριση του ανθρώπου και των αγελαίων ζώων.

Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, παραθέτει μερικά **αντιθετικά ζεύγη** εννοιών, από τις οποίες κάποιες αφορούν τις συμπεριφορές των ζώων και άλλες γίνονται αντιληπτές από τον άνθρωπο χάρη στην ικανότητα του λόγου. Έτσι, στα ζώα αναφέρονται τα αντιθετικά ζεύγη «λύπη ≠ ευχαρίστηση», «δυσάρεστο ≠ ευχάριστο», ενώ στον άνθρωπο τα ζεύγη «ωφέλιμο ≠ βλαβερό», «καλό ≠ κακό», «δίκαιο ≠ άδικο». Διαπιστώνουμε λοιπόν μια **κλιμάκωση από ένα κατώτερο, βιολογικό, επίπεδο προς ένα επίπεδο ανώτερο, ηθικό**. Τα ζώα, δηλαδή, καταφέρνουν με τις άναρθρες κραυγές να επιβιώνουν, ενώ ο άνθρωπος με τον έναρθο λόγο και τη λογική σκέψη έχει την ικανότητα να συγκροτεί κοινωνίες και να δημιουργεί πολιτισμό.

Δ. Ο ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΠΟΥ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΕΙ ΟΤΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΙΝΑΙ «φύσει ζῶον πολιτικόν»

Ο Αριστοτέλης αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του μέσω ενός παραγωγικού συλλογισμού και αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν». Ο συλλογισμός αυτός έχει ως εξής:

1η προκείμενη: φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και αιτία.

2η προκείμενη: η φύση έδωσε στον άνθρωπο ως εργαλείο τον λόγο (εργαλείο ανώτερο από την απλή φωνή που έδωσε στα ζώα), για να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερό το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, βασικά στοιχεία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας.

Συμπέρασμα: συνεπώς, αφού η φύση έδωσε, όχι τυχαία, στον άνθρωπο τον λόγο, δηλαδή το εργαλείο με το οποίο μπορεί να ζει σε πολιτικές κοινωνίες, συνάγεται ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως «ζῶον πολιτικόν».

Ε18 Διδακτική Ενότητα

Η αρχή της πλειοψηφίας ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Γ6, 3 – 4, 1281 a39 – b10

Α. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **ἔστω < εἰμί (ῥ. ἔσ- + -μι· με αφομοίωση > ἐμ-μι· με απλοποίηση και αντέκταση > εἰμί):** εξουσιαστικός, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, ἔτυμον, οντολογία, ὄντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν, παροντικός, παρουσιαστικό, πεμπουσία.
- **ἀρίστους < ῥ. ἀρ-, που συναντάμε στο ἀραρίσκω (= τακτοποιώ, προετοιμάζω, ταιριάζω):** ἀρέσκεια, ἀρεστός, ἀρθρο, ἀριθμός, ἀριστείο, ἀριστοκρατία, ἀρετή, ἀρμα, ἀρμονία, ἀρμός, δυσἀρέσκεια, ἐνάρετος, πανἀρετος, φιλαρέσκεια, ἐνάρετος, πανἀρετος
- **δόξειεν < δοκέω,-ῶ:** ἀδόκητος, ἀδοκῆτως, ἀδόκιμος, ἀδοξος, αἰσιοδοξία, αἰσιόδοξος, ἀπαισιοδοξία, ἀπαισιόδοξος, ἀπροσδόκητος, δόγμα, δογματικός, δογματικότητα, δογματισμός, δοκησίσοφος, δοκιμασία, δοκιμή, δοκίμιο, δοκιμογράφος, δόκιμος, δόξα, δοξασία, δοξολογία, ἐνδοξος, ἐπίδοξος, κενόδοξος, ματαιοδοξία, ματαιόδοξος, μισαλλοδοξία, μισαλλόδοξος, ορθόδοξος, παράδοξος, προσδοκία, προσδόκιμος, φιλοδοξία
- **ἐνδέχεται < ἐν + δέχομαι:** δοχείο, δέκτης, δεξαμενή, ἀποδοχή, παραδοχή, συνεκδοχή, υποδοχή, ἀποδεκτός, ἀνάδοχος, δεξιός, παραδεκτός, ἀπαράδεκτος, ἀποδέκτης, δόκανο, ἀκατάδεκτος, ευπρόσδεκτος, ἀναδεξιμῖος, δεκτός, διάδοχος, ἀνάδοχος, δοκιμή, δοκιμάζω
- **χορηγηθέντων < χορηγέω -ῶ < χορηγός < χορός + ἡγέομαι -οῦμαι:** χορευτής, χορωδία, χοροδιδάσκαλος, ηγέτης, ηγεσία, ἀφηγητής, ηγετικός.
- **κρίνουσιν < κρίνω (θ. κρίν-ι-):** ἀδιακρίσια, ἀδιευκρίνιστος, ἀνάκριση, ἀνακριτικός, ἀνταπόκριση, ἀνταποκριτής, ἀπόκριση, ἀποκριτικός, διάκριση, διακριτικός, διακριτικότητα, διευκρίνιση, ἔγκριση, ἔγκριτος, ἔγκριση, ἐπίκριση, ἐπικριτικός, ευκρίνεια, ευκρινής, κρίμα (το), κρίνω, κρίση, κρίσιμος, κρισιμότητα, κριτήριο, κριτής, κριτική, κριτικός, πρόκριση, πρόκριτος, σύγκριση, συγκριτικός, υποκρισία, υποκριτής, υποκριτικός.

Β. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Αριστοτέλης στην αρχή της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας διατυπώνει με κάποια επιφυλακτικότητα στο ύφος του, την άποψη ότι την πολιτική εξουσία πρέπει μάλλον να την ασκεί το πλήθος των πολιτών παρά οι λίγοι και άριστοι. Προχωρά στη διερεύνηση της θέσης αυτής διατυπώνοντας την **αθροιστική θεωρία**, σύμφωνα με την οποία το πλήθος υπερέχει του ενός ή των λίγων, γιατί διαθέτει συνολικά πολλαπλάσια δύναμη, ἀρετή και εξυπνάδα. Ο Αριστοτέλης φαίνεται να πιστεύει ότι η φρόνηση και η ἀρετή είναι **αθροίσματα μεγέθη** και αυτό το συμπεραίνει από άλλους τομείς της ζωής. Η θεωρία επιβεβαιώνεται με ένα παράδειγμα από την καθημερινή ζωή, που αφορά την οργάνωση ενός δείπνου, μια παρομοίωση από τη μυθολογία και μια μεταφορά που αφορά την κριτική μουσικών και ποιητικών έργων.

Γ. Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ

«αθροιστικής θεωρίας»

Ο Αριστοτέλης διερευνά με επιφύλαξη και διστακτικότητα στο ύφος το θέμα της άσκησης της εξουσίας από το πλήθος. Για το θέμα αυτό διαπιστώνει αρνητικά και θετικά στοιχεία:

- α. Το αρνητικό στοιχείο** είναι ότι το κάθε επιμέρους άτομο μπορεί να μην είναι αξιόλογος άνθρωπος.
- β. Το θετικό στοιχείο** είναι ότι ενωμένα όλα αυτά τα επιμέρους άτομα μπορούν να αποτελέσουν μια δύναμη ανώτερη από εκείνη των λίγων και άριστων. Το πλήθος, λοιπόν, υπερέχει του ενός ή των λίγων, γιατί μπορεί να διαθέτει συνολικά περισσότερη ἀρετή και φρόνηση από αυτούς («*τούς γὰρ πολλούς, ὧν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὁμῶς ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων, οὐχ ὡς ἕκαστον ἀλλ' ὡς σύμπαντας*»). Η άποψη αυτή είναι η λεγόμενη **«αθροιστική θεωρία»**, η οποία αποτελεί ως σήμερα βασικό επιχείρημα υπέρ της δημοκρατίας ή της **«πολιτείας»**, όπως την ονομάζει ο Αριστοτέλης, ενός πολιτεύματος που περικλείει τα πλεονεκτήματα όλων των άλλων πολιτευμάτων και αποτελεί σύνθεση δημοκρατικών στοιχείων.

Η αξία της συνεισφοράς των πολλών και συνεπώς η ιδέα της αθροιστικής θεωρίας είναι γνωστή ήδη από τα χρόνια του Ομήρου. Στη ραψωδία Ν της *Ιλιάδας* ο ποιητής περιγράφει μια φοβερή μάχη μεταξύ των Αχαιών και των Τρώων δίπλα στα καράβια και βάζει κάποια στιγμή στο στόμα του Ποσειδώνα την ακόλουθη φράση, με

την οποία ο θεός θέλει να εμψυχώσει τον ήρωα Ιδομενέα (στ. 237): «κι οι πιο αχαμνοί, σαν πουν να σμίξουνε, κάτι θα κάνουν πάντα» («συμπερτή δ' ἀρετή πέλει ἀνδρῶν καὶ μάλα λυγρῶν»).

Δ. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ

Ο Αριστοτέλης, προκειμένου να αποδείξει τη μεγάλη αξία της συνεισφοράς του πλήθους έναντι της συνεισφοράς των ολίγων και αρίστων, χρησιμοποιεί ως τεκμήρια τα εξής παραδείγματα:

- α. **Η οργάνωση ενός δείπνου** («οἷον τὰ συμφορητὰ δεῖπνα τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων»): πρόκειται για ένα παράδειγμα, αντλημένο από την καθημερινή ζωή. Ένα δείπνο είναι καλύτερο και πλουσιότερο, αν συνεισφέρουν οικονομικά πολλοί στην προετοιμασία του. Με ανάλογο τρόπο και η πόλη διοικείται καλύτερα, αν συμμετέχουν πολλοί στην άσκηση της εξουσίας. Η συμμετοχή των πολιτών στην εκκλησία του δήμου και ο μεγάλος αριθμός των πολιτών - δικαστών έδειχνε καθαρά πως το σώμα των πολιτών θεωρούνταν στην Αθήνα ικανό να παίρνει αποφάσεις χάρη στην «αθροιστικά» συσσωρευόμενη αρετή και φρόνηση.
- β. **Ο άνθρωπος με τα πολλά χέρια και πόδια** («ὥσπερ ἓνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος, πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις, οὕτω καὶ περὶ τὰ ἦθη καὶ τὴν διάνοιαν»): η παρομοίωση αντλείται από τον χώρο της μυθολογίας, όπου συναντάμε τα τερατόμορφα πλάσματα με τα πολλά χέρια και πόδια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Ερινύες, οι Εκατόγχειρες κτλ. Κατ' αναλογία λοιπόν με αυτά τα πλάσματα, και το πλήθος μοιάζει με έναν άνθρωπο με πολλά χέρια και πόδια, με πολλαπλάσια επομένως δύναμη και με συσσωρευμένη αρετή και εξυπνάδα.
- γ. **Η κριτική μουσικών και ποιητικών έργων** («Διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν»): η μεταφορά μας παραπέμπει στην κρίση των μουσικών και ποιητικών έργων στους δραματικούς αγώνες στην αρχαία Αθήνα. Οι κριτές αυτών των αγώνων, οι οποίοι ήταν δέκα στον αριθμό διέθεταν την θεατρική παιδεία των Αθηναίων της εποχής τους και εκλέγονταν με κλήρωση από το σύνολο των πολιτών. Ο καθένας τους έγραφε την κρίση του πάνω σε μια πινακίδα. Το αποτέλεσμα προέκυπτε από τις κρίσεις που αναγράφονταν στις πέντε από τις δέκα πινακίδες κι έτσι, εκφραζόταν η γνώμη όλων των Αθηναίων πολιτών. Αντίστοιχα και ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι το κάθε άτομο, έστω κι αν δεν διαθέτει εξειδικευμένες γνώσεις, αλλά διαθέτει καλλιέργεια (Πολιτικά 1282a 15: «ἂν ἡ τὸ πλῆθος μὴ λίαν ἀνδραποδῶδες, ἔσται γὰρ ἕκαστος μὲν χείρων κριτῆς τῶν εἰδότην, ἅπαντες δὲ συνελθόντες ἢ βελτίους ἢ οὐ χείρους»), μπορεί να κρίνει κάποιες λεπτομέρειες του έργου. Ο Αριστοτέλης λοιπόν διακρίνει από τη μία μεριά την κριτική ικανότητα του ειδικού στο αντικείμενό του, κι από την άλλη την κριτική ικανότητα του μορφωμένου ανθρώπου. Αν αθροίσουμε τις κρίσεις του κάθε ατόμου, θα προκύψει μια πιο ολοκληρωμένη αξιολόγηση και πιο αντικειμενική κριτική. Επομένως και πάλι αποδεικνύεται η υπεροχή της συλλογικής κρίσης του πλήθους. **Αντίθετοι** με την άποψη του Αριστοτέλη, ότι κριτική μπορεί να ασκεί κάθε επιμέρους άτομο, ήταν ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας. Ο Σωκράτης σύμφωνα με όσα μας διηγείται ο βιογράφος των αρχαίων φιλοσόφων Διογένης ο Λαέρτιος στις αρχές του 3ου μ.Χ. αιώνα (Βίοι φιλοσόφων II 42), έλεγε πως η γνώμη μας για την αρετή δεν μπορεί τελικά να διαμορφώνεται με τον τρόπο με τον οποίο καταλήγουν στις αποφάσεις τους οι δικαστές· ήθελε δηλαδή να πει πως τέτοια θέματα είναι θέματα των ειδικών και όχι του πλήθους. Άλλωστε κι ο ίδιος υπήρξε θύμα της «γνώμης» των πολλών. Ο Πλάτωνας από την άλλη, μίλησε στους «Νόμους» του (Νόμοι 700a – 701b, και στο 670b) για «ἀμούσους βοᾶς πλήθους», ή «γελοῖος γὰρ ὁ γε πολὺς ὄχλος ἡγούμενος ἰκανῶς γινώσκειν τὸ τε εὐᾶρμστον καὶ εὐρυθμον καὶ μὴ» και παραπονέθηκε στο τέλος, ότι «τὰ θεάτρα ἐξ ἀφῶνων φωνήεντ' ἐγένοντο» (= «το κοινό του θεάτρου απέκτησε [δυστυχώς] φωνή, από άφωνο που ήταν πρώτα») και «ἀντὶ ἀριστοκρατίας ἐν αὐτῇ θεατροκρατία τις πονηρὰ γέγονεν». Στη συνέχεια μία και μοναδική φορά και σε σχέση μόνο με τη γνώση των ανθρώπων, στους «Νόμους» 950b, ο Πλάτων θα υποστηρίξει: «Υπάρχει κάτι θεϊκό και εύστοχο ακόμα και στους μειονεκτικούς ανθρώπους, με αποτέλεσμα πολλοί, ακόμα κι από αυτούς που είναι εντελώς μειονεκτικοί, να γνωρίζουν στα λόγια και τις πράξεις τους, να διακρίνουν έναν καλύτερο από έναν χειρότερο άνθρωπο. Για τούτο οι κυβερνῶντες πρέπει να λαμβάνουν πολύ υπόψη τους την καλή κριτική αξιολόγησης εκ μέρους των πολλών».

Ε. Η ΔΙΣΤΑΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΥΦΟΥΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σχόλιο, ο Αριστοτέλης διερευνά με επιφύλαξη και διστακτικότητα στο ύφος το θέμα της άσκησης της εξουσίας από το πλήθος. Η επιφύλαξή του αυτή διαφαίνεται στην πρώτη κιόλας περίοδο της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας («ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν ὀλίγους δέ, δόξειεν ἂν λέγεσθαι καὶ τιν' ἔχειν ἀπορίαν τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν»), καθώς και στη συνέχεια («ἂν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὅμως ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων»). Το ύφος αυτό είναι απόλυτα δικαιολογημένο, αν λάβουμε υπόψη την επιθυμία και επιδίωξη του Αριστοτέλη να διερευνήσει όλα τα θέματα που αφορούν τα πολιτεύματα, χωρίς να παραλείψει καμία πτυχή του θέματος. Το

διαλλακτικό ύφος του κειμένου δίνει την διάσταση της αντικειμενικότητας και της απροκατάληπτης διερεύνησης όλων των πιθανών προεκτάσεων του θέματος.

ΣΤ. ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Πρόθεση του Αριστοτέλη στο σημείο αυτό είναι – χρησιμοποιώντας την αναλογική μέθοδο – να παρουσιάσει με μεγαλύτερη ευκολία και σαφήνεια τα δύσκολα πολιτικά θέματα που πραγματεύεται. Έτσι, από τα παραδείγματα της διδακτικής ενότητας προκύπτει το εξής: **στην πόλη μπορεί το κάθε επιμέρους άτομο να μην είναι από μόνο του τίποτε το αξιόλογο, ενωμένοι όμως όλοι μαζί αυτοί οι πολίτες μπορούν να είναι καλύτεροι και αποτελεσματικότεροι από τους λίγους και αγίστους.** Αν δηλαδή στη διοίκηση της πόλης και στις συνελεύσεις της εκκλησίας του δήμου εκμεταλλευτούμε τις θετικές ιδιότητες του καθενός, τότε η εξουσία θα ασκείται με σωστότερο, αντικειμενικότερο και συνεπώς αποτελεσματικότερο τρόπο.

Ζ. Ο ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Μελετώντας συνολικά τη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα παρατηρούμε τον **αναλογικό τρόπο σκέψης** του Αριστοτέλη, με τον οποίο στηρίζει την «*αθροιστική αρχή*» και ο οποίος γίνεται φανερός με τη χρήση παραδειγμάτων. Έτσι, όπως συμβαίνει με τους συνδαιτυμόνες στα δείπνα και με τους κριτές μουσικών και ποιητικών έργων, το ίδιο συμβαίνει και με την άσκηση της εξουσίας από τους πολλούς· η συνεισφορά δηλαδή των πολλών οδηγεί σε καλύτερα αποτελέσματα. Φαίνεται λοιπόν ότι στα πρακτικά ζητήματα η «*αθροιστική αρχή*» είναι σωστή.

Ε19 Διδακτική Ενότητα

Το πολίτευμα της δημοκρατίας ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Δ4, 2 – 3, 1291 b30 – 39

Α. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **δημοκρατία** < **δήμος** + **κρατέω,-ῶ**: **α. δήμος**: αδημοσίευτος, αναδημοσίευση, αντιδημοτικός, δημαγωγός, δημαρχείο, δήμαρχος, δημιουργία, δημοπρασία, δημοπράτηση, δήμος, δημοσίευμα, δημοσίευση, δημοσιογραφία, δημοσιογράφος, δημοσιονομικός, δημόσιος, δημοσκόπηση, δημότης, δημοτικισμός, δημοτικός, δημοτικότητα, δημοτολόγιο, δημοφιλής, δημοψήφισμα, επιδημία, πανδημία, συνδημότης, **β. κρατέω,-ῶ** < **κράτος** (θ. **κρα-** + **j** + **ω** > **κράνζω** > **κραίνω**, θ. **κρατέσ-ω**· με αποβολή του **σ** μεταξύ των φωνηέντων και συναίρεση > **κρατῶ**): ακράτεια, ακράτητος, ασυγκράτητος, αυτοκράτορας, εγκρατής, αυτοκρατορικός, εγκράτεια, επικράτεια, επικράτηση, κατακράτηση, κλειδοκράτορας, κοσμοκράτορας, κράτημα, κράτηση, κρατητήριο, κρατικός, κράτος, παρακράτηση, συγκράτηση
- **φησιν** < **φημί** (θ. **φη-**, **φᾶ-**, **φᾷ-** και με ετεροίωση > **φω-**): αντίφαση, αντιφατικός, απόφαση, αποφατικός, άφατος, διαφήμιση, διαφημιστικός, δυσφήμιση, δυσφημιστικός, έμφαση, εμφατικός, επίφαση, κατάφαση, καταφατικός, πρόσφατος, πρόσφαση, προφητεία, προφήτης, φάση, φήμη, φημολογία.
- **υπερέχειν** < **υπέρ** + **ἔχω** (θ. **σεχ-**, **σχ-**, **σχ** + **πρόσφυμα ε** > **σεχ-**, > **σχη-**, **έχ-**): αμέτοχος, ανακωχή, ανεκτικός, ανοχή, άσχημος, έξη, εξοχικός, έξοχος, κληρουχία, κληρούχος, μέθεξη, μετοχή, μετοχικός, μέτοχος, περιοχή, ραβδούχος, σκηπτούχος, σχεδόν, σχέση, σχήμα, σχηματικός, σχολείο, σχολή, σχόλη.
- **άπορους** < **άπορος** < **ά-** **στερητικό** + **πόρος**: πορεία, πορθμός, εύπορος, άπορος, απορία, βιοπορισμός, βιοποριστικός, οδοιπόρος, οδοιπορία, οδοιπορικός, αργοπορία, πεζοπόρος, πεζοπορία, αεροπόρος, αεροπορία, πρωτοπόρος, πρωτοπορία
- **υπολαμβάνουσι** < **υπό** + **λαμβάνω** (θ. **σλαβ-**, **σληβ-**, **λαβ-** + **πρόσφυμα υ** πριν από τον χαρακτήρα **β** και **αν** μετά τον χαρακτήρα > **λα-ν-β-άν** -ω· με τροπή του ένρινου σε **μ** πριν από το χειλικό **β** > **λαμβάνω**, θ. **ληβ-σ-ομαι** > **λήψομαι**: ο παρακείμενος προέκυψε από: **σε-σλα-φα** > **σε-σλη-φα**· με αφομοίωση > **σε-λλη-φα**· με απλοποίηση > **σε-λη-φα**· με αποβολή του **σ** > **έ-λη-φα**· με αντέκταση > **είληφα**): ακατάληπτος, αμεροληψία, ανεπανάληπτος, αντιλαβή, αντιληπτός, αντίληψη, απολαβή, ασύλληπτος, δικολάβος, εικονολήπτης, επανάληψη, επιληψία, εργολάβος, εύληπτος, ευσπόληπτος, ηχολήπτης, ηχοληψία, θρησκόληπτος, θρησκοληψία, κατάληψη, λαβή, λάφυρα, λήμμα, λήπτης, λήψη, μεροληψία, μετάληψη, παραλαβή, παραλήπτης, περιληπτικός, περιλήψη, προκατάληψη, προληπτικός, πρόσληψη, συλλαβή, σύλληψη, υπόληψη, χειρολαβή.
- **κοινωνούντων** < **κοινωνέω,-ῶ** < **κοινωνός** < **κοινός** (θ. **κοινωνέσ-** + **κατάληξη -ω**· με αποβολή του **σ** και συναίρεση > **κοινωνέω** > **κοινωνῶ**): ακοινωνήτος, αξιοκοινωνήτος, επικοινωνία, κοινό (το), κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινοποίηση, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινότητα, κοινοτικός, κοινοτοπία, κοινόχρηστος, κοινώνημα, κοινωνία, κοινωνικός, κοινωνικότητα, κοινωνιολογία, κοινωνιολόγος, κοινωνός, κοινωφελής, συγκοινωνία, συγκοινωνιολόγος.

Β. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Αριστοτέλης στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα περιγράφει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της δημοκρατίας· δημοκρατία είναι το πολίτευμα που λειτουργεί με βάση την αρχή της ισότητας, και έχει ως χαρακτηριστικά την αρχή της ελευθερίας και την με ισότιμο τρόπο συμμετοχή όλων, πλούσιων και φτωχών, στη διακυβέρνηση.

Γ. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Κύρια χαρακτηριστικά της δημοκρατίας είναι η *ελευθερία* και η *ισότητα*. Οι φράσεις «*Ίσον γάρ φησιν ...*» και «*καθάπερ ὑπολαμβάνουσι τινες ...*» υποδηλώνουν ότι αυτή η άποψη δεν είναι του ίδιου του Αριστοτέλη, αλλά των υποστηρικτών της δημοκρατίας. Ιδιαίτερα κατατοπιστική πάνω σε αυτό το θέμα είναι κι εκείνο το χωρίο των «*Πολιτικών*» (Πολιτικά 1317 a40 – b17) στο οποίο αναφέρονται τα εξής:

- **α.** Δύο είναι οι **μορφές ελευθερίας** που χαρακτηρίζουν τα δημοκρατικά πολιτεύματα, η ατομική και η πολιτική ελευθερία. **Ατομική** ελευθερία είναι να μπορεί να ζει ο κάθε πολίτης όπως ο ίδιος θέλει («*ώς βούλεται*») σε αντίθεση με τον δούλο, ο οποίος δεν είναι ελεύθερος και ζει αντίθετα με τη θέλησή του («*ώς μή βούλεται*»). **Πολιτική** ελευθερία είναι να μπορούν όλοι οι πολίτες με τη σειρά («*έν μέρει*») να άρχουν και να άρχονται, να εναλλάσσονται δηλαδή όλοι στα πολιτικά αξιώματα.

- β. Βασική αρχή της δημοκρατίας είναι η **ισότητα**. Σύμφωνα με αυτή όλοι οι πολίτες, και οι πλούσιοι και οι φτωχοί, έχουν ίσα δικαιώματα και προνόμια, δεν κυριαρχούν ο ένας στον άλλο και συμμετέχουν εξίσου στη διακυβέρνηση του κράτους («...κοινωνούντων πάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως»).
- γ. Η ισότητα, δηλαδή η απαίτηση να θεωρούνται όλοι οι πολίτες ίσοι μεταξύ τους, στη δημοκρατία συνιστά δικαιοσύνη που βασίζεται στον αριθμό και όχι στην αξία. Στα δημοκρατικά όμως πολιτεύματα οι φτωχοί είναι περισσότεροι, συνεπώς έχουν μεγαλύτερη δύναμη από τους πλούσιους, και έτσι δικαιοσύνη τελικά καταλήγει να θεωρείται η θέληση της **πλειοψηφίας** («Ἐπεὶ δὲ πλείων ὁ δῆμος, κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν, ἀνάγκη δημοκρατίαν εἶναι ταύτην»).